“การเมืองเรื่องการพัฒนา”: นโยบายโภชนาการชนบทกับการรุกคืบของรัฐในการพัฒนาสุขภาพชาวบ้านในชุมชนยุคสงครามเย็น*

ชาติชาย มุกสง**

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการจะเสนอให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในการเมืองระดับโลกหลังสงครามโลกครั้งสองที่ได้เข้าสู่ยุคสงครามเย็น ส่งผลกระทบมาถึงรัฐไทยผ่านโครงการความช่วยเหลือจากต่างประเทศที่เข้ามาจำนวนมาก แจกแจงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อสถานการณ์ทางการเมืองของไทย การปรับเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและการดำเนินนโยบายด้านสังคมและสุขภาพอนามัย รวมทั้งพยายามอธิบายถึงความสำคัญและผลกระทบของโภชนาการใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงสองทศวรรษหลังสงคราม ซึ่งเกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงนโยบายทางด้านโภชนาการใหม่ที่ได้รับอิทธิพลอย่างมหาศาลจากสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะการกระชับพื้นที่การปฏิบัติการในนามการพัฒนาไปจนถึงชนบทผ่านโครงการโภชนาการชนบท ในฐานะเป็นอาวุธทางอุดมการณ์ของโลกเสรีนิยมที่เข้าไปสร้างฐานที่มั่นด้านการกินอยู่ให้มีมาตรฐานชีวิตที่ดีในชุมชนห่างไกลเพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสต์

คำสำคัญ: การเมืองการพัฒนา โภชนาการชนบท สงครามเย็น คอมมิวนิสต์

---

* บทความนี้ปรับปรุงแก้ไขจากข้อมูลบางส่วนมาจากวิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตของผู้เขียนเรื่อง “รัฐ โภชนาการใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการกินในสังคมไทย พ.ศ. 2482-2517” เสนอต่อ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2556 โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก **“ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช”** จึงต้องขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ และที่ขาดเสียไม่ได้คือคำขอบคุณต่อคำแนะนำวิจารณ์ที่มีค่ายิ่งต่อวิทยานิพนธ์ของ รศ.ดร.สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ อาจารย์ที่ปรึกษาหลักและที่ปรึกษาร่วมคือ อ.ดร. วิลลา วิลัยทอง ส่วนความผิดพลาดและตื้นเขินทั้งปวงผู้เขียนขอน้อมรับเอาไว้แต่ผู้เดียว

** อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ kchatichai@yahoo.com

Abstract

Main purpose of this article is to show the change in world politic after the Second World War, or in the time where Cold War began. The Cold War showed its influence on the government of Thailand through many foreign supports, thus reflected its relation with the political situation, economical change as well as social and health policies in Thailand. In addition, this article also tried to explain the importance and influence of new nutrition policies on Thai society in the 1950s and the 1960s. In this time, there were changes on nutrition policies due to huge influences of USA in Thailand, especially in the rural area, where special nutrition programs were developed. These programs could be considered as ideological weapons of the liberal world, which tried to strengthen the support for their campaign against communism through better life in rural area.

Keywords: Politics of development, Rural nutrition policies, Cold war, Communism

นำความ

วาทกรรมการพัฒนาที่ถูกทำให้กลายเป็นวาระเร่งด่วนในประเทศโลกที่สามหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ได้กลายเป็นทั้งเวทีของความสัมพันธ์ของประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาและประเทศบริวารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์สำคัญเพื่อต่อต้านการรุกคืบของค่ายคอมมิวนิสต์ในสงครามที่ไม่ได้ประกาศและรบกันอย่างเปิดเผย แต่กลับเป็นสงครามทางอุดมการณ์ที่รบกันทางการโฆษณาชวนเชื่อเรียกกันว่า “สงครามเย็น (cold war)”

แม้แต่เรื่องปากท้องและอาหารการกินก็ถูกใช้ในการประกาศโฆษณาชวนเชื่อเพื่ออุดมการณ์ในสงครามเย็นครั้งนี้ด้วย เรื่องของการกินตามหลักโภชนาการใหม่ตามแนวทางวิทยาศาสตร์ที่กำเนิดขึ้นราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 และถูกนำมาใช้ดำเนินนโยบายของรัฐไทยอย่างจริงจังในทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา[1] การปรับแปลงโภชนาการใหม่แบบประเทศสหรัฐอเมริกาถูกนำเข้ามาเผยแพร่สนับสนุนและส่งเสริมอย่างมาก หนำซ้ำยังมีต้นแบบการดำเนินนโยบายมาจากเมืองแม่อย่างสหรัฐอเมริกาถูกถ่ายทอดและปรับแปลงผ่านความช่วยเหลือทางวิชาการ ดังนั้นการจะมองถึงนโยบายโภชนาการที่แพร่หลายสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็วและถึงทั่วทุกหัวระแหงนั้น จำเป็นจะต้องดูจากบทบาทของการส่งเสริมการเผยแพร่

[1] ชาติชาย มุกสง. (2556). *รัฐ โภชนาการใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการกินในสังคมไทย พ.ศ. 2482-2517*.

โภชนาการสู่ชนบท อันเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงสงครามมวลชนและสร้างความหมายทางอุดมการณ์ของฝ่ายโลกเสรีที่ต้องการให้เห็นถึงการพัฒนาท้องที่ห่างไกลให้ทันสมัยและเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดในโลกทุนนิยมเสรี

การจัดการเรื่องสุขอนามัยให้กินดีอยู่ดีถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการโฆษณาชวนเชื่อและการกินตามหลักโภชนาการใหม่ก็กลายเป็นอีกหนึ่งความหมายที่ถูกสร้างขึ้นให้มีความหมายต่อชนบท แต่ท้ายที่สุดแล้วสงครามครั้งนี้ทำให้ประชาชนในชนบทมีอนามัยขึ้นมาและกลายเป็นตัวเล่นที่มีบทบาทขึ้นมาในกระบวนการและวาทกรรมพัฒนาของรัฐไทยด้วย อันเป็นด้านบวกของการเสริมพลังอำนาจประชาชนจากเรื่องในชีวิตประจำวันแล้วค่อยปรับเปลี่ยนมาสู่การมีบทบาททางการเมืองในระบอบที่เปิดกว้างขึ้นในระยะหลังของรัฐไทย

บทความนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนแรก สถานการณ์ทางการเมืองในและระหว่างประเทศ และการกำหนดนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐไทยในทศวรรษ 2490-2500 รวมทั้งการดำเนินนโยบายด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการใหม่ภายใต้ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ส่วนที่ 2 แผนงานและนโยบายด้านอาหารและโภชนาการที่เริ่มเกิดการดำเนินงานที่ชัดเจน หลังการตั้งคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติมาเริ่มปรากฏผลการดำเนินงานด้านโภชนาการใหม่ที่สำคัญขึ้น ทั้งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินงานด้านโภชนาการชนบทในยุคแห่งการพัฒนาของไทย ซึ่งปรากฏว่าแนวคิดและแนวปฏิบัติด้านโภชนาการใหม่จากสหรัฐอเมริกามีอิทธิพลต่อการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบทยุคสงครามเย็นอย่างมาก

การเมืองไทยในยุคสงครามเย็นกับอิทธิพลสหรัฐอเมริกา

จุดเปลี่ยนสำคัญของนโยบายรัฐด้านอาหารและโภชนาการถือได้ว่าแยกไม่ออกจากการดำเนินงานด้านการปรับปรุงเศรษฐกิจและสังคมอย่างขนานใหญ่ หลังการรับความช่วยเหลือตามความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและทางเทคนิคจากสหรัฐอเมริกาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2493 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงด้านการเกษตรที่ผลิตอาหาร ด้านการศึกษาและสุขภาพอนามัยที่มีการเน้นหนักถึงความสำคัญของโภชนาการตามแบบอเมริกันไปพร้อมๆ กันในหลายแผนงาน การตั้งคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติขึ้นมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลงานด้านอาหารและโภชนาการ ยังผลให้เกิดความเข้มข้นชัดเจนถึงความรู้ด้านโภชนาการที่รัฐให้ความสำคัญในการดำเนินนโยบายผ่านความประสงค์อยู่ดีกินดีมีอนามัย จนกระทั่งถึงจุดเปลี่ยนสำคัญของการดำเนินนโยบายภาครัฐด้านเศรษฐกิจอีกครั้งหนึ่ง คือการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งถือว่าเป็นห้วงของการดำเนินนโยบายภายใต้แผนความช่วยเหลือจากประเทศสหรัฐอเมริกาอันเป็นศูนย์กลางของประเทศทุนนิยมโลก

ประวัติศาสตร์การเมืองไทยช่วงทศวรรษ 2490 ตกอยู่ภายใต้คำอธิบายกระแสหลักว่าด้วย "การเมืองสามเส้า (The Triumvirate)"[1] ที่ศึกษาความสัมพันธ์ไทยและสหรัฐอเมริกาด้านการเมืองและการทหาร และให้ข้อสรุปสำคัญว่าปัญหาการเมืองไทยในทศวรรษ 2490 เกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองภายในของไทยระหว่างกลุ่มทหาร กลุ่มตำรวจและรัฐบาลที่ช่วงชิงอำนาจกัน[2] จนถูกนำมาขยายการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยในยุคที่ให้สมญากันว่ายุคเผด็จการทางการเมืองภายใต้บรรยากาศการแย่งชิงอำนาจกันเองภายในคณะรัฐประหารที่มีสามฝ่าย คือ ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ฝ่ายราชครูที่นำโดยจอมพลผิน ชุณหะวัณกับ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ที่คุมกรมตำรวจ และฝ่ายสี่เสาเทเวศร์ที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และคณะทหารในกองทัพบก อันเป็นวรรณกรรมการเมืองไทยที่อยู่ในความรับรู้ของคนในสังคมอย่างแพร่หลายที่สุด

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาในระยะหลังได้วิพากษ์วิจารณ์ว่างานศึกษาการเมืองในประเทศยังขาดการประเมินถึงบทบาทของประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาที่เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างมาก ทั้งยังขาดการพิจารณาถึงกลุ่มพลังทางการเมืองอื่น เช่น กลุ่มฝ่ายซ้ายหรือกลุ่มที่มีแนวคิดสังคมนิยม ฝ่ายนิยมเจ้าหรือกลุ่มรอยัลลิสต์ ฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย จึงทำให้ขาดภาพที่สมบูรณ์ของยุคนี้ไป

แนวทางการศึกษาบทบาทของสหรัฐอเมริกาที่ส่งผลต่อการเมืองไทยและมีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจไทยอย่างมากนั้น กุลลดา เกษบุญชู มี๊ด ได้สร้างคำอธิบายกระแสทวนขึ้นมาท้าทายการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาที่มีมาก่อนหน้านี้ที่มองตามแนวทางสัจนิยมว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ (ตามนัยยะทฤษฎีคือเท่าเทียมกัน) โดยเปลี่ยนมามองตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงจากเอกสารชั้นต้นคือบันทึกทางการทูตของสหรัฐอเมริกาแล้วพบว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกาตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศมหาอำนาจในฐานะศูนย์กลางทุนนิยมโลกกับประเทศชายขอบอย่างรัฐไทย ซึ่งถูกกำหนดให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่สหรัฐอเมริกาต้องการขยายระบบทุนนิยมมายังประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและตลาดระบายสินค้าที่สำคัญแก่ญี่ปุ่นที่สหรัฐอเมริกาเข้าไปกำหนดแผนพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตอยู่ และนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกาที่ไทยกลายเป็นส่วนหนึ่งของความสำคัญทางยุทธศาสตร์ขึ้นมาตามทฤษฎีโดมิโน ซึ่งนโยบายของสหรัฐอเมริกาส่งผลต่อรัฐไทย 2 ประการสำคัญคือ การเผยแพร่แนวคิดเรื่อง "การพัฒนาเศรษฐกิจ" โดยการกำหนดให้ไทย

---

[1] งานที่เสนอแนวคิดนี้คือ Frank C. Darling. (1965). *Thailand and the United States*.

[2] ณัฐพล ใจจริง. (2552). *การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2491-2500)*.

ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สอดรับกับการเข้ามาลงทุนของต่างชาติ และการจัดการกับภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ซึ่งไทยถูกกำหนดให้เป็นฐานปฏิบัติการเพื่อความมั่นคงของภูมิภาค[1]

ในขณะที่งานศึกษาที่ใช้แนวการวิเคราะห์เดียวกันของณัฐพล ใจจริงได้ไปสู่ข้อเสนอให้พิจารณายุค 2490 ใหม่ถึงการเข้ามามีบทบาทของพลังทางการเมืองสำคัญของสหรัฐอเมริกาควบคู่กันไปกับพลังจากภายในสังคมไทยที่สำคัญยิ่งคือ “กลุ่มรอยัลลิสต์” ซึ่งมีผลไม่เฉพาะการเปลี่ยนความรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยในยุคทศวรรษ 2490 เท่านั้น แต่ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่หลัง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบันได้ชัดเจนขึ้นด้วย โดยวิทยานิพนธ์นี้เสนอว่าแนวคิด “อำมาตยาธิปไตย” (bureaucratic polity) ที่มีอิทธิพลครอบงำความรู้ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านการเมืองการปกครองไทย และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแนวดั้งเดิมที่เน้นถึงการใช้หลักวิเทโศบายยอมเสียประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนมากของชนชั้นนำไทยครอบงำจนขาดการถกเถียงในวงวิชาการ ได้ทำให้องค์ความรู้ประวัติศาสตร์การเมืองไทยหยุดนิ่ง ทางหนึ่งก็คือการทลายเส้นแบ่งการเมืองภายในและภายนอกให้เป็นกระบวนการทางการเมืองอันเดียวกัน อันมีผลต่อการเมืองไทยอย่างแยกไม่ออก คือการพิจารณาบทบาทของสหรัฐอเมริกาและกลุ่มรอยัลลิสต์ในช่วงทศวรรษ 2490 แล้วพบว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2493 หลังการลงนามในสัญญาความตกลง 3 ฉบับรวมทั้งสัญญาการช่วยเหลือทางการทหารได้ทำให้รัฐไทยเข้าสู่ “ภาวะกึ่งอาณานิคมของสหรัฐฯ” ที่การดำเนินงานของรัฐไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลและการเห็นชอบของสหรัฐอเมริกา รวมทั้งการเข้ามามีส่วนสนับสนุนกลุ่มพลังอำนาจทางการเมืองกลุ่มรอยัลลิสต์ให้กลายเป็นพันธมิตรสำคัญร่วมกับกลุ่มทหารจนกลายเป็น “ไตรภาคี” ซึ่งได้ทำรัฐประหาร 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ได้รับชัยชนะและดำรงอยู่อย่างยาวนานมากว่าสองทศวรรษต่อมา[2]

ผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับสหรัฐอเมริกาที่ไม่เท่าเทียมกันในยุคสงครามเย็นที่สหรัฐอเมริกาดำเนินนโยบายต่างประเทศให้ความช่วยเหลือปรับปรุงโครงสร้างของประเทศไทยให้รองรับการเติบโตเป็นทุนนิยมบริวารตามโครงสร้างทุนนิยมโลก ซึ่งเป็นที่มาของนโยบายการปรับปรุงโครงสร้างด้านการเกษตร การสาธารณสุขและการศึกษารวมทั้งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน อันจะเป็นหนทางของการเพิ่มขึ้นของการผลิต การขนส่งหรือกระจายสินค้า และการบริโภคให้ถูกต้องตามหลักโภชนาการ อันเป็นส่วนหนึ่งของความก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์ของโลกที่พัฒนาแล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็คือการสร้างความเป็นอื่นให้กับลัทธิคอมมิวนิสต์เพื่อความชอบธรรมในการดำเนินนโยบาย เพราะในทศวรรษ 2490 นี้การคุกคามจากการรุกรานของคอมมิวนิสต์ไม่ได้มีความชัดเจนเท่ากับในทศวรรษต่อมา

---

[1] กุลลดา เกษบุญชู มี๊ด. (2550). *การเมืองไทยในยุคสฤษดิ์-ถนอมภายใต้โครงสร้างอำนาจโลก*. หน้า 1-4.

[2] ณัฐพล ใจจริง. *แหล่งเดิม*.

การตกลงรับความช่วยเหลือและจุดเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคม

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกามีความแนบแน่นขึ้นมาก สหรัฐอเมริกาให้ความสำคัญกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทยอย่างมาก เนื่องจากสหรัฐอเมริกาต้องทำสงครามเย็นกับฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ด้วยการพยายามผลักดันนโยบายเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีนิยมเพื่อปิดล้อมการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในเอเชียหลังจีนปฏิวัติสำเร็จในปี พ.ศ. 2492 ซึ่งประเทศไทยก็เป็นเป้าหมายที่สหรัฐอเมริกาต้องช่วยเหลือไม่ให้กลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้เพราะไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกอยู่ใต้อิทธิพลทางการเมืองและการค้ากับจีนมาช้านานกว่าพันปี ดังนั้นสหรัฐอเมริกาจึงต้องเข้ามาสร้างอิทธิพลต่อไทยด้วยการให้ความช่วยเหลือด้านการเงินและวิชาการต่างๆ แก่ไทย ตั้งแต่การลงนามใน "ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิคระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลแห่งสหรัฐอเมริกา" ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2493 หลังจากนั้นรัฐบาลไทยก็ได้รับความช่วยเหลือจากทางสหรัฐอเมริกาผ่านทางหน่วยงานต่างๆ ที่ถูกตั้งขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือต่อไทย

ที่มาของ "ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิค" (หรือต่อมาเรียกแทนเทคนิคกันด้วยคำว่า วิชาการ นั้น) เกิดขึ้นมาจากโครงการข้อ 4 ของประธานาธิบดีแฮรี ทรูแมน ซึ่งกล่าวในโอกาสที่เข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกาว่า

> เราจะต้องเริ่มดำเนินการตามโครงการอันอาจหาญเพื่อให้การก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และความเจริญทางอุตสาหกรรมของเราบังเกิดผลประโยชน์แก่บรรดาแคว้นที่ยังไม่พัฒนา ในอันที่จะทำให้แคว้นเหล่านี้เจริญงอกงามและมีสภาพดีขึ้น... เราควรจะส่งเสริมให้มีการลงทุนในแคว้นที่ต้องการพัฒนาการ วัตถุประสงค์ของเราคือต้องการช่วยให้ประชาชนที่เป็นเสรีในโลกนี้ได้ใช้ความพยายามของตนเองในอันที่จะผลิตอาหาร เครื่องแต่งกาย วัสดุก่อสร้างให้ได้มากขึ้นเช่นเดียวกับกำลังทางเครื่องจักร เพื่อแบ่งเบาภาระที่ตกหนักอยู่แก่เขา ณ บัดนี้[1]

ในความรับรู้ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลไทยที่เข้าร่วมปฏิบัติงาน โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์จะให้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และความเจริญทางอุตสาหกรรมเกิดประโยชน์แก่ประเทศที่ยังไม่พัฒนา เพื่อให้ประเทศเหล่านั้นเจริญงอกงามและสมบูรณ์พูนสุขขึ้น เพื่อให้ประชาชนที่รักสันติทั้งหลายได้รับประโยชน์จากคลังความรู้ทางเทคนิคของสหรัฐอเมริกา ให้บรรลุถึงการดำรงชีวิตอยู่ในสภาพที่ดีขึ้น โดยให้ประชาชนได้ใช้ความพยายามของ

[1] หจช. (2) สร 0201.96/2

ตนเองผลิตอาหาร เครื่องแต่งกาย มีที่อยู่อาศัย ให้ได้มากขึ้นและดีขึ้น[1]

การลงนามในสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิคได้กระทำกันเมื่อวันอังคารที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2493 และนายกรัฐมนตรีได้ประกาศใช้ความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและทางเทคนิคระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2493 เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายภายในประเทศและให้มีผลตั้งแต่วันที่ลงนาม[2] นอกจากจะเป็นการเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศสำคัญครั้งหนึ่งของรัฐไทยที่หันเหจากความเป็นกลางไปใกล้ชิดกับชาติตะวันตกแล้ว ยังถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมครั้งสำคัญครั้งหนึ่งทีเดียว ทั้งนี้เพราะผลที่ตามมาจากจุดเริ่มต้นของความตกลงนี้ต่อประเทศไทยมีมากมายมหาศาลอย่างยิ่ง ทั้งที่เป็นรูปธรรมคือ เครื่องจักร เครื่องมือเครื่องใช้ และวัสดุอุปกรณ์ที่มากับโครงการความช่วยเหลือ งบประมาณช่วยเหลือ ผู้เชี่ยวชาญ และที่เป็นนามธรรมคือ เทคนิควิธีการ ความรู้และวิธีคิดที่มาพร้อมกันกับสิ่งเป็นรูปธรรมจับต้องได้ทั้งหลายได้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประเทศไทยไปอย่างที่เราคาดไม่ถึงทีเดียว

จุดเริ่มต้นของโภชนาการยุคใหม่ในไทย

การริเริ่มดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลงานด้านอาหารและโภชนาการโดยตรงเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2494 เมื่อองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติได้ส่งนางสาวยีน รีทชี่ (Miss. Jean A.S. Ritchie) ผู้ชำนาญการด้านโภชนาการรุ่นแรกที่เข้ามาดำเนินงานในประเทศไทย[3] ให้มาช่วยแนะนำและฟื้นฟูงานด้านโภชนาการแห่งประเทศไทย นางสาวยีน รีทชี่ ได้เสนอกรมสาธารณสุขให้จัดประชุมเพื่อหารือในเรื่องนี้ โดยขอให้เชิญผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้แทนจากกระทรวงเกษตร กระทรวงศึกษาธิการ และผู้แทนองค์การสหประชาชาติ เช่น องค์การสงเคราะห์เด็กระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) องค์การอนามัยโลก (WHO) องค์การอาหารและเกษตร (FAO) สำนักงานแถลงข่าวสารอเมริกัน (USIS) เป็นต้น ในการประชุมครั้งนั้นที่ประชุมเห็นพ้องต้องกันว่า เพื่อสนับสนุนให้การฟื้นฟูการอาหารหรือโภชนาการในประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไป สมควรจัดตั้ง “คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ” ขึ้น กรมสาธารณสุขได้เสนอเรื่องนี้ต่อกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งได้รับความเห็นชอบด้วย และได้เสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อขออนุมัติแต่งตั้งต่อไป คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้แต่งตั้งโดยเปลี่ยนชื่อเล็กน้อยเป็น “คณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ”

---

[1] หจช. (2) กค.11/452

[2] หจช. (2) สร.0201.96/2

[3] หจช. กต. 73.11.1/16

ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2494 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการฟื้นฟูอาหารในประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไป[1]

การดำเนินงานของคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติชุดแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2494 จนถึง พ.ศ. 2503 ที่มีการปรับปรุงใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น ดำเนินงานด้านวิชาการเป็นส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนวิถีการกินของประชาชนมากนัก[2] การดำเนินงานโครงการและการปฏิบัติงานของกระทรวงสาธารณสุขได้รับการช่วยเหลือจากทั้งกองทุนเด็กระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติและองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ รวมถึงประเทศสหรัฐอเมริกาอย่างมาก แม้แต่การวางแผนดำเนินงานระยะยาวในโครงการ 5 ปีของกรมสาธารณสุขที่เสนอเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2495 นั้นปรากฏว่า โครงการการส่งเสริมโภชนาการสำหรับ พ.ศ. 2495 ทางองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติได้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านบริโภคศาสตร์มาช่วยดำเนินงาน และสนับสนุนเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์เป็นเงิน 600,000 บาท และทางองค์การส่งเสริมความมั่นคงร่วมกัน (M.S.A.) อันเป็นหน่วยงานให้ความช่วยเหลือของประเทศสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือจัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์ตลอดจนยานพาหนะให้คิดเป็นเงินประมาณ 3,000,000 บาท ในแผนงานสำคัญคือ 1) จัดตั้งหน่วยส่งเสริมโภชนาการเคลื่อนที่ 4 หน่วย 2) สถาบันปฏิบัติการวิชาการโภชนาการในพระนคร 1 แห่งเพื่อค้นคว้าวิเคราะห์อาหารในประเทศไทยและในร่างกายมนุษย์ 3) โภชนาการคลินิก 1 แห่ง ทำหน้าที่แนะนำและรักษาประชาชนในด้านโภชนาการทางการแพทย์ 4) การผลิตน้ำมันตับปลาฉลาม[3]

ข้อสำคัญประการหนึ่งของการตั้งคณะกรรมการโภชนาการขึ้น นอกจากทำหน้าที่ขับเคลื่อนเรื่องอาหารและโภชนาการอย่างจริงจังแล้ว ยังนับเป็นครั้งแรกที่คณะกรรมการประกอบจากหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวงเกษตร ศึกษา มหาดไทยและมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้มาร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด ทำให้เรื่องอาหารและโภชนาการสำคัญขึ้นมาก และแต่ละหน่วยงานได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่แนวคิดแนวปฏิบัติด้านโภชนาการใหม่ขึ้นด้วย เพราะแต่เดิมจำกัดการดำเนินงานและผลักดันนโยบายต่างๆ อยู่แค่หน่วยงานและคนในกระทรวงสาธารณสุข จนกลายเป็นแนวคิดสำคัญเรื่อง "กระทรวงหลัก" ที่มีส่วนในการดำเนินงานและความสำเร็จของโครงการต่างๆ ของกระทรวงสาธารณสุข[4]

---

1 หจช. (2) สธ. 2.1/1

2 *แหล่งเดิม.*

3 หจช. (3) สร. 0201.62/27 ปึก 3

4 อุทัย พิศลยบุตร. (2540). "วิวัฒนาการของงานโภชนาการในแผนงานสาธารณสุขของประเทศไทย 2469-2533." ใน *อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพ นายอุทัย พิศลยบุตร.* หน้า 11.

นอกจากนี้ การตั้งคณะอนุกรรมการสาขาต่างๆ ขึ้นในคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติมาดำเนินงานโครงการต่างๆ ยังทำให้การดำเนินงานขยายตัวไปอย่างกว้างขวางขึ้นด้วย กรณีของอนุกรรมการสาขาโภชนศาสตร์ถือว่ามีผลงานเด่นที่สุดในการเผยแพร่ความรู้เรื่องโภชนาการผ่านหลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรมในหลักสูตรทุกระดับชั้นการศึกษา การผลิตอาหารและพืชสวนครัวในโรงเรียนโครงการอาหารกลางวัน และยังได้จัดพิมพ์เอกสารเกี่ยวกับอาหารและโภชนาการขึ้นเผยแพร่ และใช้เป็นหลักในการอบรมสั่งสอนเรื่องโภชนาการด้วย[1]

คณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติได้กลายเป็นองค์กรหลักของรัฐในการดำเนินการนโยบายและโครงการต่างๆ ทางด้านโภชนาการตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 โดยเฉพาะการขับเคลื่อนแนวคิดโภชนาการใหม่ให้เผยแพร่สู่สังคมไทยอย่างกว้างขวาง แม้จะมีการเปลี่ยนผู้นำรัฐบาลจากจอมพล ป.พิบูลสงครามมาสู่คณะปฏิวัติที่มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในทศวรรษ 2500 ก่อนจะสืบทอดอำนาจต่อมาโดยจอมพลถนอม กิตติขจร ไปจนสิ้นสุดรัฐบาลทหารในกลางทศวรรษ 2510 แต่การดำเนินงานของคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติดูเหมือนจะมีความต่อเนื่องอย่างมาก ทั้งนโยบายและตัวบุคคลที่แทบจะเปลี่ยนตัวบุคคลรับผิดชอบในคณะอนุกรรมการแต่ละสาขาไม่มากนัก ถึงเปลี่ยนก็จะมีตัวบุคคลที่ดำเนินงานหลักปรากฏอยู่ในกรรมการแทบทุกชุด[2] ในขณะเดียวกัน ในคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติชุดใหญ่ก็มีบุคคลที่ได้รับผิดชอบอย่างต่อเนื่องยาวนานจนกลายเป็นผู้ดำเนินงานทางด้านโภชนาการที่สำคัญอย่างมาก เช่น นายอุทัย พิศลยบุตรที่ดำรงตำแหน่งเดิมคือกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการตั้งแต่ชุดแรกในปี พ.ศ. 2494 จนถึงชุดสุดท้ายที่หมดวาระลงในปี พ.ศ. 2512 เป็นเวลาเกือบสองทศวรรษ นายแพทย์กำธร สุวรรณกิจที่ดำรงตำแหน่งกรรมการในชุดแรกและมาดำรงตำแหน่งกรรมการในฐานะอธิบดีกรมอนามัยต่อมาอีกในทศวรรษ 2500 รวมทั้งแพทย์หญิงอมรา จันทราภานนท์ ที่รับตำแหน่งกรรมการต่อเนื่องจากชุดแรกมาชุดที่สอง ซึ่งเป็นบุคลากรที่รับผิดชอบหลักของกระทรวงสาธารณสุขอยู่แล้ว แม้ว่าต่อมาจะไปอยู่ที่คณะสาธารณสุขศาสตร์ก็ยังทำงานด้านนี้อยู่ นอกจากนี้แล้ว บุคคลผู้รับผิดชอบหลายคนมีลักษณะเป็นข้าราชการมืออาชีพหรือ “แทคโนแครต” สูงมาก ซึ่งอาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานด้านโภชนาการในสองทศวรรษดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างสูงและเผยแพร่ได้อย่างกว้างขวาง

---

[1] แหล่งเดิม. หน้า 11-12.

[2] หจช. (2) สธ. 2.1/7

การเริ่มหันไปสู่ชนบทจากโครงการอนามัยท้องถิ่น

ความช่วยเหลือด้านสาธารณสุขแก่ประเทศไทยขององค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (United States Operation Mission in Thailand) ในระยะแรกเน้นหนักไปที่การให้คำปรึกษา เครื่องมืออุปกรณ์ และการศึกษาฝึกอบรมบุคลากรสุขภาพ[1] เป็นสำคัญ โครงการสำคัญอันดับแรกที่ให้ความช่วยเหลือมาตั้งแต่ต้นและใช้งบประมาณมากที่สุดนั้นได้แก่ โครงการควบคุมไข้มาเลเรีย ส่วนอีกโครงการที่ดำเนินการมาคู่กัน คือการสนับสนุนการศึกษาอบรมทางด้านการแพทย์และสาธารณสุข ในขณะที่โครงการพัฒนาอนามัยท้องถิ่น (Local Health Development) เพิ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2499 จากการรวม 4 โครงการด้านสาธารณสุขเข้ามาไว้ดำเนินการร่วมกัน โดยมีเป้าหมายชัดเจนเพื่อพัฒนาการอนามัยในชุมชนชนบทด้วยแนวคิดการพึ่งตนเองและร่วมดำเนินการกับภาครัฐและความช่วยเหลือภายนอก ส่วนการช่วยเหลือด้านโภชนาการจะเน้นไปที่การควบคุมโรคทางโภชนาการเป็นสำคัญ และได้ใช้จ่ายงบประมาณระหว่างปี พ.ศ. 2493-2500 ไปทั้งสิ้น 128,800 เหรียญสหรัฐ เป็นโครงการที่มียอดงบประมาณลำดับที่ 13 ในทั้งหมด 19 โครงการสำคัญ[2] ยังไม่มีโครงการการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพด้วยโภชนาการในชุมชนเป็นการเฉพาะ เริ่มมีปรากฏบ้างเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาอนามัยท้องถิ่น ซึ่งต่างอย่างเห็นได้ชัดกับโครงการพัฒนาด้านสาธารณสุขที่ปรากฏในทศวรรษถัดมา ที่โครงการด้านโภชนาการกลายเป็นแผนงานสำคัญที่มีงบประมาณและบุคลากรจำนวนมากและลงไปทำงานเป็นโครงการใหญ่ในท้องถิ่นชนบท

โครงการพัฒนาอนามัยท้องถิ่นถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการทำงานด้านสาธารณสุขที่มีเป้าหมายมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาชนบทด้านสุขภาพอนามัยให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างแท้จริง และมีวิธีคิดและการดำเนินงานที่เน้นการร่วมกันพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองด้านสุขภาพจากการหนุนเสริมจากภายนอก อันเป็นแนวคิดการพัฒนาชนบทที่ถูกนำมาใช้ในการคิดและทำงานพัฒนาด้านสาธารณสุขต่อมาอีกยาวนาน การดำเนินงานตามโครงการนี้ระยะ 3 ปีแรกจะเป็นโครงการนำร่องด้วยการพัฒนาเทคนิควิธีการสำหรับขยายหรือปรับปรุงระบบบริการสุขภาพในท้องถิ่นชนบท ซึ่งถ้าโครงการนำร่องประสบความสำเร็จจะนำไปสู่การขยายการจัดระบบบริการสุขภาพที่ดีขึ้นทั่วราชอาณาจักรต่อไปในโอกาสข้างหน้า โดยโครงการนำร่องจะเกิดขึ้นที่หมู่บ้านในจังหวัดนครราชสีมาและภูเก็ต กิจกรรมในชุมชนแบ่งเป็น 2 ส่วนสำคัญคือการให้การสุขศึกษาหรือการให้ความรู้ด้านสุขภาพกับชาวบ้านในชุมชนผ่านสื่อทั้งโปสเตอร์ เอกสารใบปลิว คู่มือ ภาพยนตร์ และการฉายภาพนิ่ง เป็นต้น อีกส่วนเป็นการพัฒนาหมู่บ้านและปรับปรุงระบบสุขาภิบาลและจัดการบ้านเรือนให้ถูกสุขลักษณะ ภายใต้แนวคิดที่ชาวบ้านต้องช่วยตัวเองให้ได้มากที่สุดและมีส่วนร่วมในการคิด

---

[1] Zobel, Robert L.. (1958). *Assistance to Public Health in Thailand*. p. 1)

[2] *Ibid*. p. 1-3

วางแผน รวมถึงลงมือพัฒนาด้วยตัวเอง หวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกให้น้อยที่สุด ต่อมาเน้นการให้คำแนะนำพัฒนาระบบน้ำดื่มสะอาดด้วยการสร้างระบบประปาหมู่บ้านทุกหมู่บ้านหรือการหาแหล่งน้ำสะอาด และการตั้งกองทุนเพื่อสร้างส้วมให้ได้ตามเป้าหมายครัวเรือนละหลัง ในขณะที่บางพื้นที่อาจจะมีการจัดบริการสุขภาพเสริมเกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็ก โภชนาการ และอนามัยโรงเรียน โดยพยายามสร้างศูนย์ผดุงครรภ์ให้กลายเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา[1]

หากพิจารณาจากแผนการปฏิบัติงานด้านโภชนาการของประเทศไทยในช่วงปลายทศวรรษ 2490 เป็นต้นมาพบว่า การให้ความสำคัญกับแผนงานโภชนาการอาจจะยังมีไม่มากนัก จากแผนการปฏิบัติงานของกรมสาธารณสุขโครงการ 5 ปี พ.ศ. 2495-2499 ที่มี 13 โครงการกิจกรรมปรากฏว่ารวมยอดงบประมาณแล้วการส่งเสริมโภชนาการอยู่ลำดับที่ 12 มียอดงบประมาณมากกว่าการสถิติพยากรณ์ชีพแค่โครงการเดียว แม้ว่าในแผนงานโครงการต่างๆ จะมีเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศด้วย แต่ก็ยังไม่มากเพราะยังไม่ใช่แผนงานสำคัญ[2] ยิ่งถ้าเทียบกับแผนการปฏิบัติงานด้านโภชนาการที่เน้นการลงไปปฏิบัติงานในภาคชนบทมากขึ้นในทศวรรษต่อมาแล้ว จะเห็นได้ว่าการให้ความสำคัญจากงบประมาณที่จัดสรรลงไปจะมีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน ทั้งงบประมาณที่อยู่ในแผนงานโภชนาการชนบทโดยตรง และแผนงานพัฒนาอนามัยท้องถิ่นอื่นๆ ที่มีโครงการด้านโภชนาการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งอยู่ด้วย

การเมืองของวาทกรรม “การพัฒนา” ในยุคสงครามเย็น

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 ถือเป็นจุดเปลี่ยนผันสำคัญทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ที่ได้รับผลกระทบสืบเนื่อง รวมทั้งเป็นบริบทเชื่อมโยงของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและส่งผลซึ่งกันและกัน จากวาทกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในสังคมไทย ทำให้กระแสการพัฒนาแผ่ซ่านและสร้างความตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ อย่างมหาศาล[3] ซึ่งในด้านนโยบายสาธารณสุขและนโยบายทางด้านโภชนาการก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจนจากจุดเปลี่ยนผันครั้งนี้ด้วย

ในที่นี้จึงขอตั้งข้อสังเกตว่าถ้าเราพิจารณาดูในภาพกว้างของความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาในฐานะเป็นมหาอำนาจชาติเดียวที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการเสนอแนวนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจเสรีนิยมที่เน้นการลงทุนจากต่างประเทศของคณะทูตกริฟฟิน (Griffin mission) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับความ

---

1 *Ibid*. p. 14-15

2 หจช. (3) สร. 0201.62/27 ปึก 3

3 ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. และ อรัญญา ศิริผล และสุรสม กฤษณะจูฑะ (บรรณาธิการ). (2544). ถอดรหัสการพัฒนา.

สัมพันธ์ในระยะยาวกับไทยตั้งแต่การตกลงทำสัญญาความช่วยเหลือทันทีหลังจากการเข้ามาของคณะทูตกริฟฟินในปี พ.ศ. 2493 นั้น จะเห็นได้ว่าผู้กำหนดนโยบายและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงอยู่ที่สหรัฐอเมริกาที่จะดำเนินนโยบายตามที่ตัวเองต้องการ ส่วนผู้นำในประเทศบริวารชายขอบเป็นเสมือนแค่พระเอกขี่ม้าขาวที่เล่นตามที่สหรัฐอเมริกาเขียนบทเอาไว้แล้วเท่านั้น ดังปรากฏว่าภายหลังประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอเมริกาที่พยายามบีบให้ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้รับเอาแนวเศรษฐกิจเสรีนิยมและการร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นเป็นแม่บทของการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งประสบความสำเร็จในกรณีของเวียดนามใต้หลังรัฐบาล โง ดินห์ เดียม ที่สหรัฐอเมริกาหนุนหลังได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2498 และกรณีของอินโดนีเซียแม้ตอนแรกจะปฏิเสธแต่สหรัฐอเมริกาได้รอโอกาสให้รัฐบาลชาตินิยมของซูการ์โนถูกโค่นล้มด้วยผู้นำทหารที่สหรัฐให้การหนุนหลังอย่างซูฮาร์โตขึ้นมามีอำนาจในปี พ.ศ. 2508 จึงมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกเมื่อปี พ.ศ. 2512 ที่ตามหลังไทยอยู่ 8 ปี ส่วนพม่านั้นปฏิเสธเพราะมีนโยบายสังคมนิยมแบบพม่า ส่วนมาเลเซียและสิงคโปร์มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจเสรีนิยมอยู่แล้ว[1]

ในเอกสารทางการของไทยการเจรจาขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาในช่วงระหว่างเดินทางไปสหรัฐฯ ระหว่างวันที่ 23 มกราคม-27 มิถุนายน พ.ศ. 2501 เพื่อผ่าตัดรักษาอาการป่วยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่โรงพยาบาลกองทัพบก วอลเตอร์ รีด ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ในฐานะประธานคณะกรรมการพิจารณาขอรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาได้เสนอรายงานต่อรัฐบาลลงวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2501 สรุปผลการเจรจาว่า หลังจากเข้าพบประธานาธิบดีไอเซ็นเฮาว์แล้ว ทางคณะกรรมการได้เสนอแผนขอรับความช่วยเหลือของรัฐบาลไทย 3 เรื่องคือ *"(1) บันทึกรวมโครงการขอความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ (2) บันทึกรวมโครงการขอความช่วยเหลือทางทหาร (3) บันทึกโครงการต่อต้านภัยจากคอมมิวนิสต์"* ซึ่งผลการเจรจาฝ่ายสหรัฐฯ ลำดับแรกที่สฤษดิ์เสนอมาคือว่าทางสหรัฐฯ *"มีความพึงพอใจในความสนใจของข้าพเจ้าในวิธีการที่จะดำเนินเพื่อต่อต้านการก่อกวนของคอมมิวนิสต์"* ส่วนข้อเสนออันเกี่ยวกับโครงการขอความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจได้รับการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน *"เพราะสหรัฐฯ มีความตั้งใจที่จะช่วยเหลือประเทศไทยให้มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจต่อไปภายในขอบเขตที่อาจกระทำได้"*[2] ในขณะที่ กุลลดา เกษบุญชู มี๊ด ที่ศึกษาจากเอกสารทางการของสหรัฐฯ ได้สรุปว่า การยอมรับเอาแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมตามแนวทางสหรัฐฯ นั้นเกิดจากการหว่านล้อมเจรจาระหว่างที่จอมพลสฤษดิ์ ไปรักษาตัวและพักอยู่ในสหรัฐอเมริกานี่เอง[3]

---

[1] อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. (2526). *สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1960-1970*. หน้า 22-28.

[2] หจช. สบ. 5.1.1.2/11

[3] กุลลดา เกษบุญชู มี๊ด. *แหล่งเดิม*.

จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 ขึ้น นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หลังการปฏิวัติขึ้นสู่อำนาจและสามารถสร้างเถียรภาพทางการเมืองได้ดีแล้ว สิ่งที่จอมพลสฤษดิ์เดินหน้าเต็มที่ก็คือการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและดำเนินการตามแผนอย่างจริงจัง ซึ่งกุลลดา เกษบุญชู มี๊ด เรียกว่าเป็น “การรัฐประหารเพื่อ ‘การพัฒนา’” เนื่องจากสฤษดิ์มีเป้าหมายที่จะสร้างเสถียรภาพทางการเมืองขึ้นเพื่อเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ หลังปฏิวัติในช่วงแรกจึงเป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองของกลุ่มผู้นำไทย โดยเฉพาะในกองทัพ รวมทั้งกวาดล้างฝ่ายซ้ายและฝ่ายค้านทางการเมืองอย่างเด็ดขาดด้วยการจับกุมและคุมขังและประหารชีวิตในบางกรณีต่อมา นอกจากการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้คณะปฏิวัติด้วยการออกประกาศคณะปฏิวัติล้มล้างรัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎร การเพิ่มอำนาจให้ปลัดกระทรวง การใช้กฎอัยการศึก การเรียกข้าราชการมารายงานตัว การปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดขาดแล้ว ที่สำคัญคือคณะปฏิวัติยังได้ออกประกาศหลายฉบับที่มุ่งเน้นการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไทยเพื่อรองรับการลงทุนขนานใหญ่จากต่างประเทศ ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 11 (ปว. ฉบับที่ 11) เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดตั้งคณะกรรมการวางแผนเศรษฐกิจ การยกเลิกกฎหมายแรงงานและให้รัฐมีอำนาจควบคุมแรงงาน (ปว. ฉบับที่ 19) การส่งเสริมอุตสาหกรรมและลดภาษีนำเข้า (ปว. ฉบับที่ 33) การอนุญาตให้บริษัทเอกชนต่างประเทศสามารถถือครองที่ดินเพื่อการประกอบอุตสาหกรรมได้ (ปว. ฉบับที่ 47) นับเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทางเสรีนิยมและเอื้อต่อการเปิดให้เกิดการลงทุนจากต่างประเทศอย่างที่สหรัฐฯ ต้องการทั้งสิ้น เพราะสหรัฐฯ ได้รับผลประโยชน์โดยตรง[1]

รัฐบาลคณะปฏิวัติภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้น ได้ออกแบบโครงสร้างทางการเมืองให้เกิดเสถียรภาพและความมั่นคงสูงสุดด้วยการจัดการกับปัจจัยทางการเมืองหรือพลังทางสังคม 3 ประการสำคัญให้มีส่วนค้ำจุนระบอบการปกครองที่เป็นเผด็จการ คือ การสร้างระบบราชการที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่นายกรัฐมนตรีอย่างมาก และใช้ความรู้ความสามารถของเทคโนแครตให้เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานภาครัฐอย่างกว้างขวาง ประการที่สองการเข้าควบคุมกลุ่มทหารที่อาจคุกคามต่ออำนาจด้วยตัวของจอมพลสฤษดิ์เองที่รวบเอาตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดและทหารบก รวมทั้งกรมตำรวจมาไว้ในมือแต่ผู้เดียว โดยกัน พล.อ. ประภาส จารุเสถียรให้มีบทบาทในกระทรวงมหาดไทยแทน และประการที่สาม การให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ได้รับการฟื้นฟูบทบาทขึ้นมาเพื่อหวังสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐบาลคณะปฏิวัติ[2] ซึ่งพลังทางสังคมทั้งสามส่วนทำให้อำนาจทางการเมืองมีเสถียรภาพอย่างมาก

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 58-65.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 65-73.

การสร้างเสถียรภาพให้เกิดขึ้นในโครงสร้างทางการเมืองที่รวบอำนาจสูงสุดเข้ามาสู่การตัดสินใจของผู้นำคนเดียวแบบเผด็จการของสฤษดิ์นั้น มีเป้าประสงค์สำคัญเพื่อที่จะทำให้เกิดความมั่นคงทางการเมืองอย่างสูงเป็นเบื้องต้น และพร้อมที่จะดำเนินนโยบายที่สหรัฐให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่คือ สามารถทุ่มเทใน "การพัฒนา" เศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่พร้อมๆ กันไปกับนโยบายต่อต้านภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ด้วยการพัฒนาทางสังคมด้านการศึกษา การอนามัยและการกินอยู่ที่ดี โดยทางเศรษฐกิจนั้นจะต้องปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้มีลักษณะเสรีนิยม ที่ให้ความสำคัญกับการลงทุนจากเอกชนและเปิดรับการลงทุนจากประเทศตะวันตกได้อย่างดี เนื่องจากสหรัฐอเมริกาได้เชื่อมวัตถุประสงค์หลักของการดำเนินนโยบายป้องกันภัยคอมมิวนิสต์และการส่งเสริมการลงทุนของสหรัฐฯ เข้าด้วยกัน โดยมองว่าการลงทุนของสหรัฐฯ จะมีบทบาทในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นภูมิคุ้มกันภัยคอมมิวนิสต์ได้เป็นอย่างดี[1]

นโยบายโภชนาการชนบทกับการเสริมสร้างสุขภาพเพื่อความแข็งแรงของชาติ

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องเตรียมทรัพยากรบุคคลให้พร้อมรับกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี สิ่งที่ต้องปรับปรุงแรกๆ คือ ประชากรที่มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง มีการสาธารณสุขดี การศึกษาดี การส่งเสริมภาวะโภชนาการให้ดีขึ้นในประชาชนทั้งประเทศโดยเฉพาะในชนบท จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐบาลพยายามใช้เพื่อยกระดับการกินดีควบคู่กับการอยู่ดีด้วยการปรับปรุงอนามัยและสุขาภิบาล

ขณะที่ในทางการเมือง ความต้องการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของรัฐบาล ให้มีภาพดูแลเอาใจใส่ประชาชน เป็นนโยบายที่รัฐต้องการสร้างความยอมรับจากประชาชนในชนบท ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือต่อสู้และแย่งชิงมวลชนในชนบทจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในสงครามมวลชนและอุดมการณ์ที่รัฐไทยกำลังเผชิญความท้าทายจากประเทศเพื่อนบ้านและขบวนการคอมมิวนิสต์ที่เป็นฝ่ายต่อต้านรัฐบาลในทางการเมืองภายในประเทศ ส่วนการเมืองระหว่างประเทศคือการเดินตามนโยบายของสหรัฐอเมริกาและสร้างความขัดแย้งกับเพื่อนบ้านในอินโดจีน

จุดเปลี่ยนผันอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นแรงกระตุ้นสำคัญมากของรัฐไทยให้หันมาเริ่มต้นให้ความสำคัญกับภาวะโภชนาการในหมู่ประชาชนคนไทยนั้น ได้ถูกกระตุ้นครั้งใหญ่จากผลการสำรวจของนักวิจัยแห่งกระทรวงกลาโหมสหรัฐเป็นผู้นำเมื่อปี พ.ศ. 2503 ในชื่อว่า Interdepartmental Committee on Nutrition for National Defense (ICNND) ถือเป็นการศึกษาอย่างเป็นสหวิทยาการด้านโภชนาการครั้งใหญ่ครั้งแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และ

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 50.

เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั่วโลก แล้วทราบผลการศึกษาว่าคนไทยจำนวนมากและโดยเฉพาะในชนบทยังประสบกับภาวะทุพโภชนาการและโรคขาดสารอาหารสำคัญอีกหลายชนิดในหลายพื้นที่ของประเทศ ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาโรคขาดสารอาหารในประเทศไทยต่อมา[1] และถือเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการโภชนาการที่เกิดขึ้นจากภาครัฐของไทยอีกหลายประการตามมา ยิ่งการที่รัฐไทยได้มีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย ก็ยิ่งจำเป็นจะต้องสร้างสุขภาพของประชากรให้แข็งแรงสุขภาพดีเพื่อเป็นแรงงานสำคัญของการพัฒนาในทางเศรษฐกิจ ซึ่งการส่งเสริมให้ประชาชนมีภาวะโภชนาการที่ดีขึ้นถือเป็นนโยบายสำคัญประการหนึ่งในยุคพัฒนาทีเดียว

นายอุทัย พิศลยบุตร โภชนากรที่ทำงานในกองส่งเสริมอาหารมาตั้งแต่ พ.ศ. 2489 จนเกษียณอายุในตำแหน่งหัวหน้ากองในปี พ.ศ. 2519 ได้เรียกชื่อการศึกษาครั้งนี้ว่า “การสำรวจภาวะโภชนาการเพื่อการป้องกันประเทศ” และยืนยันว่าเป็นการสำรวจภาวะอาหารและโภชนาการระดับชาติครั้ง *“ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญต่อการพัฒนาโภชนาการของประเทศไทยเป็นอันมาก”* เนื่องจากสหรัฐอเมริกาได้จัดส่งทีมงานสำรวจและศึกษาภาวะความเป็นอยู่ การบริโภคอาหารของทหารและพลเรือนในกองทหารและหมู่บ้าน รวมทั้งโรคขาดสารอาหารต่างๆ โดยมีทีมงานสำรวจทั้งฝ่ายสหรัฐและฝ่ายไทยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถึง 60 คน ดำเนินการสำรวจเป็นเวลา 2 เดือนตั้งแต่วันที่ 10 ตุลาคม ถึง 13 ธันวาคม พ.ศ. 2503 ในพื้นที่กองทหาร 11 แห่ง ส่วนประชาชนทั่วไปสำรวจใน 12 หมู่บ้าน 12 แห่ง ในกรุงเทพฯ สงขลา เชียงใหม่ ลพบุรี อุดรธานี และอุบลราชธานี ซึ่งผลการสำรวจประมวลพบปัญหาขาดสารอาหารทางโภชนาการ ไทอามีน ไรโบฟลาวิน โปรตีน วิตามิน เอ ซี ไนอาซีน แคลเซียม ฟอสฟอรัส โภชนาการเกี่ยวกับโรคโลหิตจาง โรคขาดสารไอโอดีน ไขมันและโคเลสตอรอล เกลือกับความดันเลือด ทันตสุขภาพ[2]

นายแพทย์อารีย์ วัลยะเสวี ผู้อำนวยการฝ่ายไทยที่เข้าร่วมการสำรวจทางโภชนาการของคนไทยกับคณะนักวิจัยจากกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกาในครั้งนั้น ได้ย้อนอดีตให้ฟังถึงสาเหตุการเกิดของโครงการสำรวจภาวะทางโภชนาการว่า เกิดจากการเมืองคือทหารอเมริกันที่เข้ามารบในสงครามเวียดนามมาพักอยู่กินในเมืองไทย เขาต้องการรู้ว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดจากภาวะโภชนะเป็นอย่างไร ตอนแรกไม่ได้เน้นที่เด็กแต่เน้นที่ชายวัยเรียนที่กำลังจะไปเป็นทหาร ศึกษาภาวะโภชนาการของคนไทยและอาหารการกินของคนไทยที่สามารถให้ทหารอเมริกันมีชีวิตอยู่ได้ เพราะช่วงแรกทหารอเมริกันจะอาศัยอาหารกระป๋องเป็นหลัก เขาสนใจปริมาณอาหารที่กินแต่ละวันว่ามี โปรตีน วิตามิน เกลือแร่ พวก เหล็ก ไอโอดีนและสังกะสีเป็น

---

[1] Kennedy, John E.. (1969). *A Brief History of USOM Support to Public Health Programs in Thailand*. p. 14.

[2] อุทัย พิศลยบุตร. *แหล่งเดิม*. หน้า 17.

อย่างไร และจะสามารถแก้ปัญหาการขาดสารอาหาร โปรตีน วิตามินบี 1 และ 2 และไอโอดีนของคนไทยอย่างไร[1]

รายงานผลการสำรวจภาวะโภชนาการในครั้งนั้นได้ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายทางด้านโภชนาการของรัฐไทยอย่างมีนัยสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะด้านการแก้ปัญหาโรคขาดสารอาหารอย่างจริงจัง เนื่องจากต่อมาในปี พ.ศ. 2505 คณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติได้ตั้งอนุกรรมการเพิ่มขึ้นอีก 3 สาขา คือ คณะอนุกรรมการประสานงานโครงการโภชนาการชนบท คณะอนุกรรมการพิจารณาข้อเสนอของ ICNND และคณะอนุกรรมการพิจารณาปัญหาการผสมเกลืออนามัย (ไอโอเดท) ซึ่งอนุกรรมการสองคณะหลังเป็นผลต่อเนื่องสำคัญของการสำรวจภาวะโภชนาการครั้งนั้น นั่นคือการค้นพบปัญหาขาดไอโอดีนที่ส่งผลให้เกิดโรคคอพอกชุกในภาคเหนือ จนได้เกิดโครงการที่รัฐบาลไทยให้ความสำคัญอย่างยิ่งขึ้นโครงการหนึ่งคือการผสมไอโอดีนในเกลือเป็นเกลืออนามัยแจกจ่ายไปยังภาคเหนือในเขตระบาดของโรคคอพอก จนกระทั่งได้เกลืออนามัยในคุณภาพและอัตราส่วนไอโอดีนที่เหมาะสมและสามารถควบคุมคุณภาพได้ดี และสามารถเปิดโรงงานดำเนินการผลิตอย่างจริงจังได้ในปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา[2]

โครงการโภชนาการชนบทจุดเริ่มต้นเผยแพร่ "โภชนาการใหม่" ถึงชาวบ้าน

ผลสำคัญอีกประการหนึ่งของโครงการสำรวจภาวะโภชนาการทั่วประเทศนั้นคือ ได้เอาผลจากการสำรวจที่พบปัญหาทางโภชนาการในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีค่อนข้างมากมาทำการทดลองหาวิธีการแก้ไขกันขึ้น[3] ทั้งนี้โครงการโภชนาการชนบทได้เริ่มต้นขึ้นแล้วในราวเดือนกันยายน พ.ศ. 2503 เป็นอย่างน้อย ก่อนการสำรวจภาวะโภชนาการเริ่มต้นในวันที่ 10 ตุลาคมปีเดียวกันนี้ไม่นาน โดยได้ระบุว่าเลือกจังหวัดอุบลราชธานี *"เพราะเป็นท้องถิ่นที่มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อยู่มากแล้ว ตัวเลขข้อมูลเกี่ยวกับภาวะโภชนาการและโรคขาดธาตุอาหารต่าง ๆ ก็ได้รวบรวมไว้บ้างแล้ว"*[4] ซึ่งโครงการนี้ได้รับการริเริ่มและสนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศ 3 องค์กร คือ กองทุนสำหรับเด็กระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) องค์การอนามัยโลก (WHO) และองค์การอาหารและเกษตร (FAO) ซึ่งได้กำหนดกิจกรรมสำหรับประเทศกำลังพัฒนาเรียกว่า Applied Nutrition Project (ANP) ขึ้น มิสแอนเดอร์สัน (M. M. Anderson) เจ้าหน้าที่จากองค์การอาหารและเกษตรฯ ที่ถูกส่งมาช่วยปฏิบัติงานในประเทศไทยได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและร่วมกับกองส่งเสริมอาหารร่างโครงการชื่อว่า

---

1 อารี วัลยะเสวี. สัมภาษณ์โดย ชาติชาย มุกสง (ณ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ วันที่ 28 มีนาคม 2548).

2 อุทัย พิศลยบุตร. *แหล่งเดิม*. หน้า 17-18.

3 อารี วัลยะเสวี. *แหล่งเดิม*.

4 หจช. (2) สธ. 2.1/ 3

"โครงการโภชนาการชนบท" โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการ เงินทุนสนับสนุน วัสดุในการปฏิบัติงานและยานพาหนะจากองค์การสหประชาชาติทั้งสามดังกล่าว[1]

ต่อมาวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2504 องค์การระหว่างประเทศคือกองทุนสำหรับเด็กระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) องค์การอาหารและเกษตร (FAO) และองค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ลงนามในข้อผูกพันร่วมกันในโครงการนี้กับรัฐบาลไทยที่มีหน่วยงานผู้รับผิดชอบคือ 4 กระทรวงหลัก ได้แก่ มหาดไทย เกษตร ศึกษาธิการ และสาธารณสุข เน้นการทำงานร่วมกันในการพัฒนาชนบทอย่างรอบด้าน โดยมีวัตถุประสงค์ *"เพื่อต่อต้านการขาดอาหารและยกระดับโภชนาการทั่วๆ ไปให้สูงขึ้น"* ทั่วประเทศ โดยเริ่มโครงการขั้นทดลองใน 10 หมู่บ้านของจังหวัดอุบลราชธานีเป็นการทดลองขั้นแรกเป็นจุดเริ่มต้น เพื่อหาความชำนาญในการที่จะขยายโครงการให้กว้างขวางต่อไป และได้ทำพิธีเปิดการอบรมครั้งแรกตามโครงการนี้ขึ้นเมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2504 แนวทางการดำเนินงานในท้องถิ่นที่สำคัญคือ เพิ่มผลิตผลทางอาหาร ให้การศึกษาแก่ประชาชนด้านโภชนาการ ศึกษาเรื่องโรคขาดธาตุอาหารและวิธีการควบคุม ส่งเสริมและปรับปรุงอุปกรณ์การศึกษาและจัดเลี้ยงอาหารในโรงเรียน และการดำเนินการผ่านกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรีในด้านการปรับปรุงโภชนาการในชุมชนชนบท โดยโครงการที่อุบลราชธานีมีกำหนดระยะทดลองไว้ 2 ปี หากการดำเนินการเป็นไปได้ด้วยดีก็จะขยายต่อไป[2] ซึ่งปรากฏว่าโครงการนี้ได้ประสบความสำเร็จอย่างมากและกลายเป็นตัวแบบสำคัญของการดำเนินการด้านส่งเสริมโภชนาการในชนบทต่อมาอีกหลายทศวรรษ

ข้อสังเกตสำคัญคือเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปช่วยเหลือจากภายนอกนั้นมีจำนวนไม่มากนัก แต่ปัจจัยชี้ขาดของความสำเร็จคือเจ้าหน้าที่ประจำท้องถิ่นที่ต้องปฏิบัติงานในพื้นที่เป็นประจำอยู่แล้ว เพียงแต่ได้รับการอบรมความรู้ใหม่โดยเฉพาะเพิ่มเติมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแก้ปัญหาโภชนาการอย่างชัดเจน โดยใช้รูปแบบความสำเร็จของสหรัฐอเมริกามาใช้เป็นแนวคิดสำคัญของการดำเนินงาน นั่นคือการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้พอกิน พร้อมกันไปกับการอบรมการจัดการอาหารในครัวเรือนจากความรู้ทางด้านคหกรรมศาสตร์และการมีความรู้การกินให้ถูกหลักโภชนาการใหม่เพื่อให้มีสุขภาพที่ดีเป็นผลลัพธ์สุดท้ายตามเป้าหมายของโครงการ การจัดการให้โรงเรียนเป็นสถาบันในชุมชนที่สอนเด็กทั้งการทำสวนครัวและการสาธิตทำอาหารกลางวันที่ถูกหลักโภชนาการใหม่ให้นักเรียนได้ลงมือทำและเรียนรู้จากของจริง

การปรับแปลงนโยบายด้านโภชนาการจากโลกพัฒนาแล้วสู่ชนบทไทย

เห็นได้ว่าในทศวรรษนี้การวางแผนโครงการและออกแบบการดำเนินงานพัฒนาอย่าง

---

[1] อุทัย พิศลยบุตร. *แหล่งเดิม*. หน้า 18.

[2] หจช. (2) สธ. 2.1/ 3; (2) สธ. 2.1/4

เข้มข้นในชนบทหลายโครงการ ที่ดำเนินการควบคู่อยู่กับโครงการโภชนาการชนบทนั้น ได้นำเอาประสบการณ์ต้นแบบการปฏิบัติหรือแผนงานโครงการหลายอย่างที่ประสบความสำเร็จในสหรัฐอเมริกามาก่อนแล้วมาใช้ในการดำเนินนโยบายพัฒนาชนบทในประเทศไทย ที่เกิดจากอิทธิพลการแนะนำปรึกษาของหน่วยงานพัฒนาของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย เช่น องค์การบริหารเทศกิจแห่งสหรัฐฯ (USOM) และองค์การความช่วยเหลือแห่งสหรัฐฯ (USAID) ดังปรากฏในโครงการพัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติ พ.ศ. 2502-2504 ที่เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนทุกกลุ่มในโครงการพัฒนาเพื่อปลูกฝังแนวคิดใหม่ๆ ด้านการพัฒนาท้องถิ่นผ่านการรวมกลุ่มการทำกิจกรรมและการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำและมีส่วนร่วมด้วยตัวเอง ผ่านโครงการที่มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษกำกับ อาทิ *"1) เด็ก-จัดตั้งยุวกสิกร (4-H Club)*[1] *ขึ้นในหมู่บ้าน 2) สตรีจัดตั้งสมาคมสตรีชนบทขึ้น ...4) จัดตั้งกลุ่มชาวนา (Farmer's Club) นำโครงการส่งเสริมเกษตรกรรม (Extension Service) เข้าไปเผยแพร่"* ซึ่งเป็นแนวทางที่ประสงค์จะให้ประชาชนในท้องถิ่นที่มีเวลาว่างใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและรู้จักปรับปรุงคุณภาพการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นนั่นเอง[2]

ในส่วนของการดำเนินกิจกรรมโครงการโภชนาการชนบทนั้นก็ได้เอาบทเรียนแห่งความสำเร็จจากการดำเนินงานปรับปรุงส่งเสริมด้านโภชนาการใหม่ในสหรัฐอเมริกามาก่อน ตัวอย่างเช่น โครงการอาหารกลางวัน (School Lunch Program) ที่ใช้แก้ปัญหาการขาดสารอาหารในกลุ่มนักเรียนที่ยากจนด้วยการจัดโครงการอาหารกลางวันฟรีโดยรัฐบาลเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ที่ทำสำเร็จในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1910-1920 ซึ่งนอกจากจะเลี้ยงอาหารที่ถูกหลักโภชนาการใหม่ให้นักเรียนกินแล้ว ยังเป็นกลไกสำคัญในการสอนโภชนาการใหม่ไปยังนักเรียนและผู้ปกครองด้วย[3] ในขณะที่การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่ในชุมชนเพื่อผลิตอาหารขึ้นบริโภคนั้น ก็อาศัยการดำเนินโครงการปรับปรุงการเกษตรและโภชนาการในชนบทของสหรัฐอเมริกาในทศวรรษ 1920-1950 ในโครงการที่ชื่อว่า "การขยายการเกษตร" (Agricultural Extension Service) ที่อาศัยการดำเนินงานทางคหกรรมศาสตร์ผ่านบทบาทของสถานศึกษาระดับวิทยาลัยในท้องถิ่น (กรณีของโครงการอุบลฯ มีอาจารย์จากวิทยาลัยครูท้องถิ่นเข้าร่วมด้วย) คหกร พัฒนากร นักการเกษตรจากกระทรวงเกษตรที่เข้าไปมีบทบาทส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่และก่อตั้งกลุ่มยุวกสิกร (รูปแบบเดียวกับ 4-H Club ใน

---

[1] 4-H club คือโครงการอบรมพัฒนาทักษะเยาวชนใน 4 ด้านคือ Head Heart Hands and Health กำเนิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1902 ที่เมืองคลาร์กเคาน์ตี้ โอไฮโอ ที่รู้จักกันในนาม The Tomato Club หรือ Corn Growing Club ที่มีเป้าหมายให้เยาวชนรวมกลุ่มกันฝึกหัดการทำการเกษตร เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการทำงานและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในหมู่เด็กและเยาวชน รวมทั้งเป็นการสร้างทัศนคติการปรับปรุงคุณภาพชีวิตตั้งแต่เด็กอีกด้วย

[2] หจช. สบ.5.1.1.2/19

[3] Levenstein, Harvey A.. (2003). *Revolution at the Table: the Transformation of the American Diet*. p.116-120.

สหรัฐอเมริกา) และกลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น[1] นอกจากนี้ยังมีโครงการปรับปรุงภาวะโภชนาการในครอบครัวของคนผิวดำในชนบท ที่อาศัยบทบาทของคหกร ครู และนักพัฒนาด้านเกษตรทำงานร่วมกันในการปรับปรุงส่งเสริมอาหารและการกินอยู่ โดยใช้คหกรรมศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่โภชนาการใหม่ไปสู่ครอบครัวชาวผิวดำในชนบทที่ล้าหลังในสังคมอเมริกันเอง[2]

การสร้าง "ภาพตัวแทน" เกี่ยวกับการกินของคนไทยที่ชัดเจน และเป็นที่รู้จักกันมาจนถึงทุกวันนี้ก็คือ "อาหารหลัก 5 หมู่" ซึ่งเป็นผลมาจากการตั้งคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติในปี พ.ศ. 2503 ที่ได้พิจารณาอนุมัติให้ใช้ภาพ "อาหารหลัก 5 หมู่ของไทย" ซึ่งองค์กรบริหารเทศกิจของสหรัฐอเมริกาได้ร่วมมือจัดทำขึ้น[3] นายแพทย์กำธร สุวรรณกิจผู้มีส่วนสำคัญในการทำงานด้านโภชนาการขณะนั้น ได้เขียนเล่าเอาไว้ว่า การจัดอาหารหลัก 5 หมู่สำหรับคนไทยได้เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2504 โดยคณะอนุกรรมการสาขาส่งเสริมอาหารและโภชนศาสตร์ในคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ ได้ร่วมกันจัดทำหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งชื่อว่า *คู่มือโภชนาการ เกษตร และอนามัย* และตีพิมพ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2505[4] เห็นว่าควรจะแนะนำให้ประชาชนกินอาหารให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ด้วยการแบ่งอาหารเป็นหมวดหมู่ให้ง่ายแก่การจดจำ โดยมีตัวอย่างจากประเทศสหรัฐอเมริกา และแคนาดา ที่พัฒนาขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยคำแนะนำของสหรัฐอเมริกาในการกินมีทั้งที่แบ่งเป็น 7 และ 4 หมู่ แต่ของไทยได้ปรับปรุงให้เข้ากับสังคมไทยจึงจัดเป็น 5 หมู่[5]

อันที่จริงแล้วตำรา *คู่มือโภชนาการ เกษตร และอนามัย* ได้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์แรกคือ *"เพื่อให้ครู ผดุงครรภ์ พัฒนากร และสารวัตรสุขาภิบาล ที่ทำงานในระดับหมู่บ้านใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานของโครงการโภชนาการชนบท อุบลราชธานี"*[6] โดยการสนับสนุนเงินทุนการจัดพิมพ์จากทางองค์การยูนิเซฟ (UNICEF) โดยเนื้อหาหลักของหนังสือวางเป้าหมายไว้ว่า *"เพื่อส่งเสริมการผลิตอาหาร และยกระดับโภชนาการและอนามัยของประชาชนในชนบทให้สูงขึ้น"*[7] จึงปรากฏเนื้อหาการเกษตรทั้งการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์

---

1 *Ibid*. p. 178-182.

2 Harris, Carmen. (1997). "Grace under Pressure: The Black Home Extension Service in South Carolina, 1919-1966." p. 203-229.

3 วีณะ วีระไวทยะ และ สง่า ดามาพงษ์. (2545). *วิวัฒนาการงานโภชนาการ*. หน้า 217.

4 คณะอนุกรรมการสาขาส่งเสริมอาหาร และ คณะอนุกรรมการสาขาโภชนศาสตร์ในคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ. (2505). *คู่มือโภชนาการ เกษตรและอนามัย*. ปกหลัง

5 กำธร สุวรรณกิจ. (กรกฎาคม-กันยายน 2511). "อาหารหลัก 5 หมู่." ใน *โภชนาการสาร* 2: 3. หน้า 1-20.

6 หจช. (2) สธ. 2.1/7

7 คณะอนุกรรมการสาขาส่งเสริมอาหาร และ คณะอนุกรรมการสาขาโภชนศาสตร์ในคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ. *แหล่งเดิม*. คำนำ

และเลี้ยงปลาอย่างง่ายเพื่อเพิ่มอาหารในครอบครัวและชุมชน ความรู้ทางโภชนาการและการกินอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ และการจัดการสุขาภิบาลและอนามัยเพื่อการอยู่ดีกินดีด้วย

ในปลายปี พ.ศ. 2506 หลังจากโครงการทดลองโภชนาการชนบทที่จังหวัดอุบลราชธานีได้ผลดีเป็นที่น่าพอใจ ทาง *"องค์การสงเคราะห์เด็กระหว่างประเทศ ก็ได้ยืนยันในที่ประชุมที่จังหวัดอุบลราชธานีแล้วว่า ยินดีจะพิจารณาให้ความช่วยเหลือต่อไป หากทางฝ่ายเราพร้อมแล้วที่จะขยายงานออกไปในเขตอื่น"*[1] ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 ปรากฏว่าได้ขยายไปอีก 29 หมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี ก่อนจะขยายไปจัดโครงการขึ้นต่างจังหวัดคือเชียงใหม่ที่อำเภอสันทรายในปี พ.ศ. 2510 โดยมีโครงการเลี้ยงไก่เพิ่มอาหารโปรตีนของสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดที่สนับสนุนโดยยูนิเซฟ และปีต่อมาได้ขยายไปที่อำเภอดอยเต่าเรียกชื่อว่า "โครงการดอยเต่า" ที่ประสบความสำเร็จจนเป็นที่กล่าวขวัญและเป็นต้นแบบในการขยายไปสู่จังหวัดอื่นต่อมา ด้วยการจัดให้มีผู้ช่วยฝ่ายผลิตประจำหมู่บ้านจากเกษตรกรในชุมชนที่มาอบรมการผลิตตามเกษตรแผนใหม่ขึ้นเผยแพร่แก่ชาวบ้าน[2] ซึ่งหมายความว่ารูปแบบการแก้ปัญหาโภชนาการในชนบทอย่างบูรณาการของโครงการที่เรียกกันต่อมาว่า "โครงการอุบลฯ" ได้กลายเป็นต้นแบบในการทำงานเผยแพร่โภชนาการใหม่ในชนบทของประเทศไทยทั่วประเทศต่อไป

หลังดำเนินงานตามโครงการโภชนาการชนบทมาเป็นเวลา 10 ปีในปี พ.ศ. 2514 กรมอนามัยก็ได้พยายามปรับปรุงการดำเนินงานตามโครงการโภชนาการชนบทให้เน้นหนักไปในทางที่ส่งเสริมทางด้านอาหารและโภชนาการให้เข้าถึงชาวบ้านมากขึ้น แม้ว่าที่ผ่านมาผลการดำเนินงานจะเป็นที่น่าพอใจแล้วก็ตาม[3] ซึ่งปรากฏว่าเมื่อโครงการดำเนินการมาจนถึงปี พ.ศ. 2518 ได้มีการปรับปรุงเป้าหมายและวิธีการดำเนินงานไปมุ่งเน้นที่เด็กก่อนวัยเรียนอย่างชัดเจนขึ้น หลังจากเกิดเป็นโครงการศูนย์โภชนาการเด็กและโครงการพัฒนาโปรตีนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 ด้วยความช่วยเหลือขององค์การยูเสด (USAID) แห่งสหรัฐอเมริกา[4]

ผลของโครงการอุบลนอกจากเป็นต้นแบบของการพัฒนาแบบบูรณาการในชุมชนสำหรับการขยายงานโภชนาการให้กว้างขวางขึ้นได้ในชนบททั่วประเทศ เพราะปัจจัยความสำเร็จอยู่ที่การมีส่วนร่วมของเจ้าของชุมชนเองและกลายเป็นรูปแบบใหม่ของการแก้ปัญหาทางโภชนาการอย่างเชื่อมโยงแล้ว อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญไม่แพ้กันคือโครงการอุบลฯ ได้ก่อให้เกิดการศึกษาวิจัย การค้นพบรูปแบบวิธีการแก้ปัญหาด้านโภชนาการแนวทางใหม่ หรือมีนวัตกรรมเกิดขึ้นจากการทำงานอย่างยาวนานในพื้นที่โภชนาการชนบทในจังหวัดอุบลราชธานี

---

1 หจช. (2) สธ. 2.1/5

2 อุทัย พิศลยบุตร. *แหล่งเดิม*. หน้า 19.

3 *สตรีสาร*. (2514). หน้า 6.

4 อุทัย พิศลยบุตร. *แหล่งเดิม*. หน้า 19.

จำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ผลงานวิจัยที่ทำอย่างต่อเนื่องและครบวงจร เรื่องการศึกษารูปแบบเพื่อแก้ปัญหาทุพโภชนาการในทารกและเด็กวัยก่อนเรียนในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยครั้งนี้ช่วยให้ภาวะทุพโภชนาการระยะรุนแรงหมดไป ระยะที่ไม่รุนแรงลดลงจากร้อยละ 40 เป็นร้อยละ 20 และที่สำคัญได้มีการคิดค้นสูตรอาหารเสริมที่ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ได้แก่ ข้าว ถั่ว และงา เพื่อนำไปเลี้ยงเด็กจนสามารถให้ท้องถิ่นเป็นผู้แก้ปัญหาทุพโภชนาการเองได้[1]

ปรับปรุงการกินเพื่อต้านภัยคอมมิวนิสต์

ทั้งรัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกาต่างก็เห็นชอบร่วมกันว่าโครงการพัฒนาชนบททั้งหลายมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การให้ประชาชนเห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญและใส่ใจในความเป็นอยู่ของราษฎร และปรารถนาจะให้ประชาชนในชนบทอยู่ดีกินดีมีสุขภาพอนามัยที่ดี การดำเนินงานสาธารณสุขในชนบทจากความช่วยเหลือจากสหรัฐเอมริกานั้น มีเป้าหมายเพื่อป้องกันการแทรกซึมและต่อต้านการขยายตัวของขบวนการคอมมิวนิสต์ในชนบทของไทยอย่างสำคัญ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งรัฐไทยได้ใช้การบริหารงานสาธารณสุขเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความนิยมในหมู่ประชาชน และใช้เป็นเครื่องมือต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์[2] ซึ่งวิธีการสำคัญคือยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชนบทให้ดีขึ้น เพื่อไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายคอมมิวนิสต์

ในเอกสารฝ่ายสหรัฐอเมริกาเองที่ผลิตขึ้นในประเทศไทยตามโครงการที่ให้การสนับสนุนการต่อสู้ป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ก็กล่าวเอาไว้อย่างชัดแจ้งถึงการดำเนินกิจกรรมในหลายโครงการว่าเพื่อป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในชนบท รวมทั้งโครงการด้านการแพทย์และสาธารณสุขในชนบทด้วยที่หวังจะใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความนิยมของชาวบ้านให้เกิดกับรัฐไทยมากขึ้น ดังปรากฏในเอกสารโครงการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ในชนบท (Mobile Medical Team Project) ที่ปฏิบัติการระหว่างปี พ.ศ. 2510-2513 ได้อธิบายถึงความจำเป็นในการต่อสู้เพื่อป้องกันการแทรกซึมและยึดครองกับคอมมิวนิสต์ที่เริ่มปรากฏมาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งยากจนที่สุดในประเทศ และมีชาวเวียดนามอาศัยอยู่ราว 40,000 คน และยังมีจำนวนที่ยังไม่ทราบแน่นอนเคลื่อนไหวอยู่ในจำนวนประชากร 12 ล้านคนของภาคนี้ โดยขบวนการคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหวอยู่ใต้ดินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 และเริ่มปรากฏการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างเปิดเผยรวมทั้งการสังหารผู้นำหมู่บ้านที่เป็นฝ่ายรัฐบาลเมื่อปี พ.ศ. 2508 ซึ่งขณะเดียวกันนี้ก็ปรากฏการเคลื่อนไหว

---

[1] *อาจารย์อารี @ 80: หนึ่งในความพยายามจัดการความรู้เพื่อชีวิต*. (2548). หนังสืออนุสรณ์เนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์อารี วัลยะเสวี 20 ตุลาคม 2548.

[2] วิวรรณ เอกรินทรากุล. (2547). *การบริหารงานสาธารณสุขในประเทศไทย พ.ศ. 2501-2520*.

ของตัวแทนพรรคคอมมิวนิสต์ในการจัดตั้งประชาชนในภาคเหนือโดยเฉพาะในกลุ่มชาวเขาเผ่าแม้ว (กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง-ผู้เขียน)[1] ซึ่งโครงการนี้เกิดขึ้นและดำเนินการอยู่ในพื้นที่ของโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทที่มีเป้าหมายในการพัฒนาด้านต่างๆ ในพื้นที่ เพื่อป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์โดยตรงอยู่แล้ว ทั้งนี้การช่วยเหลือในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1950 ถึงต้น 1960 การให้ความสำคัญกับการอนามัยในชนบทในหมู่คนจนในภาคอีสานซึ่งเป็นพื้นที่อ่อนไหวทางการเมืองถูกให้ความสำคัญและขยายการช่วยเหลือด้านการสาธารณสุขอย่างมาก[2]

ในช่วงที่สงครามเวียดนามที่สหรัฐอเมริกาส่งทหารเข้าไปทำสงครามอยู่นั้นเกิดความตึงเครียดจากการรุกคืบของกองกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์อย่างเข้มข้นในช่วงปลายทศวรรษ 2500 นั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารเทศกิจแห่งสหรัฐได้ออกนโยบายเร่งรัดพัฒนาชนบทเพื่อแย่งชิงมวลชนในการต่อสู้กับฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ประกาศทำสงครามอย่างเปิดเผยแล้วโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งปีแรกดำเนินการในพื้นที่อ่อนไหว 11 จังหวัดก่อนจะเพิ่มอีก 3 จังหวัดในปีต่อมา[3] โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทได้ระดมสรรพกำลังและเครื่องมืออุปกรณ์ทุกชนิดในการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะการสร้างถนน แหล่งน้ำเพื่อดื่มและการเกษตร การพัฒนาอนามัยในท้องถิ่นที่เน้นในทุกด้านทั้งการแพทย์ การอนามัยและสุขาภิบาลในชุมชน รวมทั้งโครงการปรับปรุงโภชนาการก็ดำเนินการอย่างเข้มข้น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านชนบทในสงครามจิตวิทยาแย่งชิงมวลชนในชนบท โภชนาการใหม่จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการโฆษณาชวนเชื่อถึงการกินดีอยู่ดีและมีสุขภาพอนามัยที่ดีควบคู่กับการพัฒนาสุขภาพอนามัยด้านอื่นที่เข้มข้นมากขึ้นในพื้นที่เร่งรัดพัฒนาชนบท ซึ่งได้ขยายไปยังพื้นที่อื่นๆ ในทศวรรษ 2510 ต่อมา

แต่อย่างไรก็ตาม ผลประการสำคัญจากโครงการความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาเพื่อป้องกันการคุกคามของคอมมิวนิสต์ในชนบท ด้วยการพัฒนาแหล่งน้ำ การเกษตร สุขาภิบาลและโภชนาการ รวมทั้งเร่งสร้างถนนเข้าเชื่อมกับหมู่บ้านทำให้ข้าราชการสามารถเข้าถึงชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลและเชื่อมชาวบ้านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจตลาดได้เป็นครั้งแรกของพัฒนาการรัฐไทยสมัยใหม่ โดยสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาช่วยให้กลไกของรัฐไทยได้ลงไปถึงระดับล่างและเป็นพลังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐให้เข้ามาอยู่ใกล้ชิดขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่เจ้าหน้าที่รัฐต้องลงไปปฏิบัติการ

---

[1] Wilson, Theodore and William S. Smith. (1970). *Medical Counterinsurgency in Thailand: Mobile Medical Team Project*. p. 4.

[2] Kennedy, John E.. *Ibid*. p. 3.

[3] หจช. สบ. 5.1.1.2/11

ในหมู่บ้าน[1] จนทำให้หมู่บ้านถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยที่รองรับการพัฒนามาตั้งแต่ราวต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นยังไม่ได้ตีพิมพ์

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) กค. 11/452 *บทความเรื่องความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการของสหรัฐอเมริกา โดยหลวงสิทธิ์ดุริตภาษ รองอธิบดีกรมบัญชีกลาง* (ม.ท.)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กต. 73.11.1/16 *เรื่องรายนามเจ้าหน้าที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (พ.ศ. 2494) สำนักงานเอเชียตะวันออก.*

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) สธ. 2.1/1 *ประวัติคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ.* (14 กุมภาพันธ์ 2494).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) สธ. 2.1/ 3 *ขอเชิญประชุมคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ ณ ห้องประชุมกระทรวงสาธารณสุข* (3 ตุลาคม 2503)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) สธ. 2.1/4 *การประชุมคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2506/6* (24 ตุลาคม 2506) ภายใต้หัวข้อเอกสาร *ผลการดำเนินงานโครงการโภชนาการชนบท จังหวัดอุบลราชธานี.*

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) สธ. 2.1/5 *การประชุมคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ ครั้งที่ 2/2506/7 ณ ห้องประชุมกระทรวงสาธารณสุข* (31 ตุลาคม 2506).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) สธ. 2.1/7 *การประชุมคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2507/8 ณ ห้องประชุมกระทรวงสาธารณสุข* (29 มิถุนายน 2507).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สบ. 5.1.1.2/11 *ความร่วมมือช่วยเหลือของต่างประเทศในโครงการต่างๆ ในประเทศไทย* (พ.ศ. 2501-2509).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สบ.5.1.1.2/19 *เรื่องการปรับปรุงงานพัฒนาการท้องถิ่น โครงการพัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติ พ.ศ. 2502-2504* (พ.ศ. 2502-2504).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2) สร 0201.96/2 *เบ็ดเสร็จความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและทางเทคนิคระหว่างไทย-อเมริกา* (27 ตุลาคม 2492-25 ธันวาคม 2496).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (3) สร. 0201.62/27 ปึก 3 *เรื่องโครงการและการปฏิบัติงานกระทรวงสาธารณสุข* (25 ก.ย. 2493-9 ก.ย.2496).

[1] กุลลดา เกษบุญชู มี๊ด. *แหล่งเดิม*. หน้า 136.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัยยังไม่ได้ตีพิมพ์

กุลลดา เกษบุญชู มี้ด. (2550). *การเมืองไทยในยุคสฤษดิ์-ถนอมภายใต้โครงสร้างอำนาจโลก.* งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากทุนปรีดี พนมยงค์ มูลนิธิ 50 ปี ธนาคารแห่งประเทศไทย.

ชาติชาย มุกสง. (2556). *รัฐ โภชนาการใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการกินในสังคมไทย พ.ศ. 2482-2517.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐพล ใจจริง. (2552). *การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2491-2500).* วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิวรรณ เอกรินทรากุล. (2547). *การบริหารงานสาธารณสุขในประเทศไทย พ.ศ. 2501-2520*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุกฤษฎ์ ปัทมานันท์. (2526). *สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1960-1970.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารตีพิมพ์แล้ว

กำธร สุวรรณกิจ. (2511). "อาหารหลัก 5 หมู่." ใน *โภชนาการสาร* 2: 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2511): 1-20.

คณะอนุกรรมการสาขาส่งเสริมอาหาร และคณะอนุกรรมการสาขาโภชนศาสตร์ในคณะกรรมการโภชนาการแห่งชาติ. (2505). *คู่มือโภชนาการ เกษตรและอนามัย.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น.* กรุงเทพฯ: วิภาษา.

วีณะ วีระไวทยะ และ สง่า ดามาพงษ์. (2545). *วิวัฒนาการงานโภชนาการ.* นนทบุรี: กองโภชนาการ กรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุข.

สตรีสาร. (2514). ปีที่ 24 ฉบับที่ 1 (18 เมษายน 2514).

อรัญญา ศิริผล และสุรสม กฤษณะจูฑะ (บรรณาธิการ). (2544). *ถอดรหัสการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการเมือง.

อุทัย พิศลยบุตร. (2540). "วิวัฒนาการของงานโภชนาการในแผนงานสาธารณสุขของประเทศไทย 2469-2533." ใน *อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพ นายอุทัย พิศลยบุตร* (ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันที่ 4 พฤศจิกายน 2540).

อาจารย์อารี @ 80: หนึ่งในความพยายามจัดการความรู้เพื่อชีวิต. (2548). หนังสืออนุสรณ์เนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์อารี วัลยะเสวี 20 ตุลาคม 2548.

อารี วัลยะเสวี. สัมภาษณ์โดย นายชาติชาย มุกสง, (ณ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ วันที่ 28 มีนาคม 2548).

เอกสารภาษาอังกฤษ

Darling, Frank C.. (1965). *Thailand and the United States.* Washington D.C. : Public Affairs Press.

Harris, Carmen. (1997). "Grace under Pressure: The Black Home Extension Service in South Carolina, 1919-1966." pp. 203-229, in Sarah Stage and Virginia Vincenti (eds.). *Rethinking Home Economics: Women and the History of a Professional.* Ithaca, New York: Cornell University Press.

Levenstein, Harvey A.. (2003). *Revolution at the Table: the Transformation of the American Diet.* Berkeley and Los Angles: University of California Press.

Kennedy, John E.. (1969). *A Brief History of USOM Support to Public Health Programs in Thailand.* Bangkok: USOM.

Wilson, Theodore and William S. Smith. (1970). *Medical Counterinsurgency in Thailand: Mobile Medical Team Project.* Bangkok: Office of Public Health, United states Operations Mission.

Zobel, Robert L.. (1958). *Assistance to Public Health in Thailand.* Bangkok: United States Operation Mission.